

УДК 373.2.015.31:316.42:172:37.017.4:005.336.2

ІВАНОВА Вікторія – доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри дошкільної та спеціальної освіти, Мукачівський державний університет, вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, 89600, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3954-9407>

Web of Science Researcher ID AAD-7484-2020

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.4>

Бібліографічний опис статті: Іванова, В. (2025). Формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку: сучасні вектори. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 20 (52), 35–41, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.4>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ

Анотація. У статті схарактеризовано соціально-громадянську компетентність та окреслено сучасні вектори, що впливають на її формування у дітей дошкільного віку. Акцентовано увагу на тому, що дошкільний вік – це період активного соціального розвитку, коли діти вчаться взаємодіяти з іншими, розуміти правила поведінки та формувати свої цінності, починають усвідомлювати свою приналежність до суспільства, культурних надбань українського народу, необхідність толерантного ставлення до представників різних національностей і культур, що є надзвичайно вагомим і актуальним в умовах гострих викликів сьогодення. Представлено найбільш актуальні визначення соціальної, громадянської та соціально-громадянської компетентності вітчизняними науковцями. Переконані, що соціально-громадянська компетентність у дошкільному віці є фундаментом для формування активного та відповідального громадянина. Вагомість цієї компетентності вбачаємо у тому, що вона: сприяє соціалізації дитини (допомагає дитині адаптуватися до життя в суспільстві, встановлювати та підтримувати стосунки з іншими людьми; розвиває моральні якості (емпатія, співчуття, повага до інших, толерантність, чесність, справедливість та ін.); виховує патріотичні почуття (любов до Батьківщини, повага до національних традицій та цінностей як свого так і інших народів тощо); формує громадянську позицію (вчить дитину розуміти свої права та обов'язки, брати участь у житті колективу, робити свій внесок у спільну справу); розвиває навички партнерської взаємодії (робота в команді, уміння домовлятися, вирішувати конфлікти та ін.). Сучасними векторами досліджуваної проблеми, що відображають зміни в суспільстві, спричинені війною, та в освітніх підходах, які слід враховувати фахівцями дошкільної освіти у процесі формування соціально-громадянської компетентності у дітей, виокремлено: інклюзивну освіту та міжкультурну компетентність, врахування у роботі з дошкільниками феномену емоційного інтелекту, формування національної свідомості в умовах війни.

Ключові слова: діти дошкільного віку, компетентність, громадянська компетентність, соціальна компетентність, соціально-громадянська компетентність, міжособистісна взаємодія, соціалізація особистості дитини дошкільного віку, толерантність.

IVANOVA Viktoriya – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acting Head of the Department of Preschool and Special Education, Mukachevo State University, 26, Uzhhorodska St., Mukachevo, 89600, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3954-9407>

Web of Science Researcher ID AAD-7484-2020

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.4>

To cite this article: Ivanova, V. (2025). Formuvannia sotsialno-hromadianskoï kompetentnosti u ditei doshkilnoho viku: suchasni vektory [Formation of social and civic competence in preschool children: modern vectors]. *Humanities Studies. Series "Pedagogy"*, 20(52), 35–41, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.20/52.4>

THE FORMATION OF SOCIAL AND CIVIC COMPETENCE IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE: MODERN VECTORS

Summary. *The author of the article has characterized social and civic competence and outlined modern vectors that influence its formation in children of preschool age. It has been emphasized that preschool age is a period of active social development when children learn to interact with others, understand the rules of behavior and form their values, begin to realize their belonging to society, the cultural heritage of the Ukrainian people, the necessity of tolerant attitude towards representatives of different nationalities and cultures, which is extremely important and relevant in the context of acute challenges of today. The article has presented the most relevant definitions of social, civic and socio-civic competence by national scientists. The author is convinced that social and civic competence in preschool age is the foundation for the formation of an active and responsible citizen. We see the importance of this competence in the fact that it: promotes the socialization of the child (helps the child to adapt to life in society, establish and maintain relationships with other people; develops moral qualities (empathy, compassion, respect for others, tolerance, honesty, justice, etc.)); fosters patriotic feelings (love for the Motherland, respect for national traditions and values of both one's own and other peoples, etc.); forms a civic position (teaches a child to understand his or her rights and responsibilities, participate in the life of the team, contribute to a common cause); develops partnership skills (teamwork, ability to negotiate, resolve conflicts, etc.). The modern vectors of the problem under research, which reflect the changes in society caused by the war and in educational approaches that should be taken into account by preschool education specialists in the process of forming social and civic competence in children, are: inclusive education and intercultural competence, consideration of the phenomenon of emotional intelligence in the work with preschoolers, formation of national consciousness in the conditions of war.*

Key words: *preschool children, competence, civic competence, social competence, social and civic competence, interpersonal interaction, socialization of preschool children's personality, tolerance.*

Постановка проблеми. Дошкільний вік – це період активного соціального розвитку, коли діти вчаться взаємодіяти з іншими, розуміти правила поведінки та формувати свої цінності. Цей вік вагомий тим, що «діти набувають вихідних людських знань і вмінь, психічних якостей і властивостей, необхідних людині для життя в суспільстві. У цей період зростає пізнавальна активність дитини, чому сприяють становлення смислової пам'яті, довільної уваги. Значно підвищується роль мовлення в пізнанні довкілля й у розвитку спілкування, різних видів дитячої діяльності. Відбувається інтенсивний розвиток особистості дитини, її волі, становлення моральних уявлень та форм суспільної поведінки, формування ієрархії мотивів та потреб, загальна й диференційована самооцінка, елементи вольової регуляції поведінки» (Богуш, 2006, с. 219). Дошкільники починають усвідомлювати свою приналежність

до суспільства, культурних надбань українського народу, необхідність толерантного ставлення до представників різних національностей і культур, що є надзвичайно вагомим і актуальним в умовах гострих викликів сьогодення.

Відповідно, перед вітчизняним дошкільним постає непросте завдання – сформувати у дітей дошкільного віку соціально-громадянську компетентність, яку Базовий компонент дошкільної освіти визначає як «здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя», а «результат сформованості соціально-громадянської компетентності засвідчує ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав і прав інших, наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії з членами сім'ї,

родини, іншими людьми та вмінь дотримуватись цих правил в соціально-громадянському просторі, а також ціннісне ставлення та повагу до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур» (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021). Раннє формування цієї компетентності, на наш погляд, також дасть можливість дітям ефективно соціалізуватися, навчитися приймати рішення, брати на себе відповідальність, висловлювати свої емоції та думки, відчувати що інші їх поважають, бути ініціативними та толерантними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав постійну увагу вітчизняних дослідників до питань компетентнісного підходу в дошкільній освіті. У дослідженнях С. Бойко, Н. Гагаріної, Т. Поніманської, І. Рогальської-Яблонської, Л. Тарабасової та інших розкрито різні аспекти, що стосуються проблеми формування соціальної компетентності у дітей дошкільного віку. Громадянська компетентність дошкільників та молодших школярів обґрунтована С. Бойчук, В.Коваленко, О. Кучер, О. Пометун та ін. Зауважимо, що у вітчизняних наукових студіях прослідковуються дослідження як соціальної, так і громадянської компетентностей, а вже після прийняття Державного стандарту дошкільної освіти (2021) (далі – Стандарт), почали з'являтися напрацювання, що безпосередньо стосуються соціально-громадянської компетентності. Зокрема, актуальними для нас є дослідження А.Вознюк «Соціально-громадянська компетентність у парадигмі сучасної дошкільної освіти: актуальність та зміст проблеми» (2022), Д. Малишевої «Соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення: поняття, сутність, особливості» (2023) та ін.

Мета статті – схарактеризувати соціально-громадянську компетентність та окреслено сучасні вектори, що впливають на її формування у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Процес формування компетентності дітей перших шести років життя передбачає, на думку С.Бойко (2019), «досягнення ними розвитку, необхідного і мінімально достатнього для їхнього нормального існування і функціонування у сучасному навколишньому середовищі. Цей розвиток включає набір елементарних знань, уявлень, практичних умінь і навичок, які гарантують дітям здатність орієнтуватися у сучасному житті, адаптуватися до нього, адекватно реагувати на поведінку і діяльність людей, що оточують, явища і події, що відбуваються навколо» (с. 125). Випускник закладу дошкільної освіти, згідно вимог Стандарту (2021), повинен мати сформовані певні ключові компетентності,

серед яких нашу увагу привернула соціально-громадянська.

Досліджуючи соціальну компетентність, С.Бойко (2019) визначає її як «спроможність дітей диференціювати людей за ознаками віку, статі, спорідненості, адекватно реагувати на вчинки і слова дорослих, одноліток, молодших, поводитися згідно з певною життєвою ситуацією в межах дозволеної поведінки, уміння спілкуватися з дотриманням правил хорошого тону, співпереживати і співдіяти» (Бойко, 2019, с.125). Т. Поніманська (2004) соціальну компетентність трактує як «відкриття у світі людей, навички соціальної поведінки, готовність сприймати соціальну інформацію, бажання пізнати людей і робити добрі справи» (с.6).

Погоджуємося з Т.Атрощенко (2023), що «в умовах гострих викликів сьогодення громадянська компетентність постає як комплексна характеристика особистості, в основі якої – громадянські якості особистості, засновані на системі громадянських цінностей» (с. 53). Відповідно до визначення поняття «громадянська компетентність» авторка, у його структурі, виокремлює такі компоненти: «знаннєвий – система знань про людину, сім'ю, суспільство, державу, про свої права та обов'язки, знання історії, культури, традицій, мови свого народу; мотиваційно-ціннісний – цілі, мотиви, потреби, ціннісні установки; поведінковий – виконання своїх громадянських обов'язків, дотримання моральних та правових норм суспільства; особистісний – рефлексія власної діяльності, критичність, відповідальність, терпимість» (Атрощенко, 2023, с. 53). Соціально-громадянська компетентність дитини-дошкільника «передбачає виховання у найменших громадян чесності, толерантності, працьовитості, поваги до людей, бережливого ставлення до природи, до результатів праці, готовності захищати свою Батьківщину, поваги до національних звичаїв, традицій, рідної мови тощо; наявність у дітей дошкільного віку знань про рідний край, місто, село, природу, культурні цінності свого народу, мову, свої права та обов'язки та ін.» (Атрощенко, 2023, с. 53–54).

Громадянську компетентність О. Пометун (2005) вважає ключовою і розуміє її як «здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки для розвитку демократичного суспільства» (с. 18). Відповідно, результатом сформованої компетентності авторка називає громадянськість – «готовність людини реалізувати свої права та обов'язки, поважати права та свободи інших громадян, усвідомлювати відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки» (Пометун, 2005, с. 18).

Досліджуючи соціально-громадянську компетентність у парадигмі сучасної дошкільної освіти А.Вознюк (2022) акцентує увагу на тому, що соціальна компетентність «пов'язана з особистим і соціальним благополуччям, яке вимагає розуміння того, як люди можуть забезпечити оптимальне фізичне та психічне здоров'я, зокрема як ресурс для себе, своєї сім'ї та свого найближчого соціального оточення, а також знання того, як здоровий спосіб життя може сприяти цьому» (с. 74). Беремо до уваги такі рекомендації авторки: «для успішної міжособистісної та соціальної участі важливо розуміти кодекси поведінки й манери, загальноприйняті в різних суспільствах та середовищах (наприклад, у середовищі закладу дошкільної освіти як важливому етапі соціалізації дитини); не менш важливо знати основні поняття, що стосуються окремих осіб, груп, гендерної рівності та недискримінації, суспільства й культури; розуміння мультикультурного та соціально-економічного вимірів європейських суспільств і того, як національна культурна ідентичність взаємодіє з європейською ідентичністю, теж має важливе значення у змісті соціально-громадянської компетентності» (Вознюк, 2022, с. 74).

Відповідно, громадянська компетентність, згідно думки А. Вознюк (2022), передбачає «освоєння концепцій демократії, справедливості, рівності, громадянства та громадянських прав, зокрема того, як вони виражені в міжнародних деклараціях та Конституції України. Компетенція також апелює до знання дітей про сучасні події, а також знакові події національної та деяких подій світової історії. Навички громадянської компетентності стосуються здатності ефективно взаємодіяти з іншими у суспільному житті, а також демонструвати солідарність і зацікавленість у вирішенні проблем, що стосуються локальної (наприклад, групи вихованців закладу дошкільної освіти) та ширшої спільноти (усі приналежні до роботи дитячого садка)» (с. 74).

У дослідженні Д.Малишевої (2023) соціально-громадянська компетентність старшого дошкільника – це «комплексна характеристика його як особистості, що виявляється у готовності оволодіння соціальною реальністю й здатності активно брати посильну участь в соціальних подіях, основану на загальнолюдських якостях особистості і спрямовану на реалізацію громадянських цінностей, дотримання соціальних правил та норм поведінки у щоденній життєдіяльності» (с. 62). Підтримуємо думку авторки, що процес формування соціально-громадянської компетентності дошкільника – «складний і тривалий, оскільки він вимагає усвідомлення та засвоєння нормативних цінностей,

традицій, звичаїв українського народу, вивчення державних і національних символів України, формування громадянських поглядів, переконань і цінностей, на основі яких формується емоційно-ціннісне ставлення дитини до себе, до життя в товаристві однолітків, в соціумі та в державі в цілому, усвідомлення своєї ролі в сім'ї, групі однолітків, громаді, уявлення про себе як члена громади, суспільства. Окрім того, цей процес може ускладнюватися через порушення розвитку мовлення дитини, що загалом впливає і на процес формування її як особистості, і на формування її соціально-громадянської компетентності» (Малишева, 2003, с. 62).

Формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку, як зазначає Д.Олійник (2022), є важливим елементом становлення особистості дитини. Оволодіння соціально-громадянською компетентністю передбачає виховання любові до свого народу, Батьківщини, держави, а також культивування української мови, традицій, готовність до посильної праці у дитячих осередках задля розвитку суспільного життя, а також знання прав та правил людини у суспільстві. Знання, навички та уміння, які формуються у дітей дошкільного віку, супроводжуватимуть їх практично все життя» (с. 232). Беремо до уваги той факт, що соціально-громадянська компетентність буде сформована, якщо «у закладі дошкільної освіти забезпечена системність та послідовність засвоєння знань, відбувається активна взаємодія сім'ї та закладу, вихователь виступає активним взірцем та патріотом держави, а методи за форми відповідають віку та потребам дитини» (с. 238). Авторка акцентує увагу на тому, що в умовах сьогодення, коли країна перебуває у стадії національно-духовного відродження, потребує свідомих, націоналістично вихованих громадян для відбудови та розвитку України, тому дана проблема потребує детального дослідження, пошуку нових методів та прийомів, які актуальні в даний проміжок часу (Олійник, 2022, с. 238).

Сформованість соціально-громадянської компетентності, як вважає О.Косенчук (2021), має «виражатися в ціннісному ставленні дитини до себе, своїх прав та прав інших, наявності уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми та вмінні дотримуватись цих правил у соціально-громадянському просторі, а також у ціннісному ставленні та повазі до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур. Соціально-громадянська компетентність дитини дошкільного віку формується в різних видах діяльності, зокрема в ігровій, кому-

нікативній, здоров'язбережувальній, художньо-естетичній, пошуково-дослідницькій тощо» (с. 3).

Дослідження феномену соціально-громадянської компетентності потребує розкриття сутності і змісту поняття «соціалізація особистості дитини дошкільного віку». Так, науковці стверджують, що соціалізація «в широкому значенні одночасно передбачає: засвоєння соціальних ролей і зразків поведінки, які дозволяють особі претендувати на отримання певних соціальних позицій та набуття відповідних соціальних статусів; оволодіння формами, цінностями і символами певної культури; отримання власного соціокультурного досвіду й особистісної (соціальної, етнічної, конфесійної, тощо) ідентичності; досягнення статусу «дорослого» – самостійного й автономного діяча (суб'єкта, актора) здатного до прийняття відповідальних рішень щодо його життя у відповідності з інституціонально та міжособово-трансляційними приписами, заборонами та очікуваннями суспільства, а також соціальних спільнот та груп, до яких належить індивід» (Докаш, Онуфрієва & Рудзевич, 2014, с.179). Слушно, що «соціалізація людини розгортається в конкретних умовах життєдіяльності індивіда. Цей процес охоплює всі аспекти залучення особистості до культури, навчання і виховання, за допомогою яких людина набуває соціальності і спроможності брати участь у соціальному житті» (Докаш, Онуфрієва & Рудзевич, 2014, с. 184).

Т.Грицишина (2016) розглядає соціалізацію як «складний процес залучення особистості до соціального життя. За результатами цього вона отримує та змінює соціальні статус і роль, формує власний духовний світ та індивідуальність, а також активні зв'язки зі соціумом, створює передумови для соціальної взаємодії та розвитку соціальної активності, де виражається і реалізується рівень її соціальності, глибина та повнота соціальних відносин» (с.14). Погоджуємося з авторкою у тому, що «процес соціалізації дитини дошкільного віку відбувається у період особистісного становлення та взаємодії з соціальним оточенням; система соціальних зв'язків створює підґрунтя для активного засвоєння суспільного досвіду та конструювання образу соціального світу» (Грицишина, 2016, с. 15). Соціальний розвиток особистості, згідно з визначенням Т.Грицишиної (2016) – це «взаємопов'язаний процес соціалізації-індивідуалізації дитини дошкільного віку. З одного боку, він містить засвоєння соціокультурного досвіду у вигляді правил, норм, способів поведінки, еталонів дії та взаємодії людей у соціумі, а з іншого – розвиває сутнісне «Я» дитини, індивідуальність та неповторність, надає певної автономності та

незалежності від соціуму, здатності гармонійно та ефективно адаптуватися до нових умов постійно змінюваного соціального середовища» (с. 15).

Сьогодні, у стані війни, слід враховувати, що діти дошкільного віку належать до найвразливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Діти, які вимушені бути переміщеними із зони активних бойових дій, стикаються з проблемою соціальної адаптації, перебуваючи в нових соціальних умовах (Методичні рекомендації щодо здійснення освітньої діяльності з питань дошкільної освіти на період дії правового режиму воєнного стану, 2022). Відповідно, учасники освітнього процесу закладу дошкільної освіти повинні докласти усіх зусиль, щоб активізувати формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку, обрати для цього найактуальніші засоби, методи, прийоми, технології тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Соціально-громадянська компетентність у дошкільному віці є фундаментом для формування активного та відповідального громадянина. Вагомість цієї компетентності вбачаємо у тому, що вона: сприяє соціалізації дитини (допомагає дитині адаптуватися до життя в суспільстві, встановлювати та підтримувати стосунки з іншими людьми; розвиває моральні якості (емпатія, співчуття, повага до інших, толерантність, чесність, справедливість та ін.); виховує патріотичні почуття (любов до Батьківщини, повага до національних традицій та цінностей як свого так і інших народів тощо); формує громадянську позицію (вчить дитину розуміти свої права та обов'язки, брати участь у житті колективу, робити свій внесок у спільну справу); розвиває навички партнерської взаємодії (робота в команді, уміння домовлятися, вирішувати конфлікти та ін.). Сучасні вектори досліджуваної проблеми відображають зміни в суспільстві, спричинені війною, та в освітніх підходах, які слід враховувати фахівцями дошкільної освіти. Серед них виокремлюємо такі: 1) інклюзивна освіта та міжкультурна компетентність, в основі яких – інтеграція дітей з особливими потребами в загальноосвітній простір, виховання толерантності та поваги до культурного різноманіття, формування навичок міжкультурного спілкування та співпраці; 2) врахування у роботі з дошкільниками феномену емоційного інтелекту, що передбачає розвиток у дошкільників емпатії, самосвідомості та навичок управління емоціями; виховання здатності розуміти та враховувати почуття інших людей та

створення емоційно безпечного та підтримуючого середовища у закладі дошкільної освіти; 3) формування національної свідомості в умовах війни (виховання патріотизму, поваги до національних символів та історії; формування уявлень про

цінність людського життя; залучення до волонтерської діяльності тощо). Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідження педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атрощенко Т.О. Соціально-громадянська компетентність дитини-дошкільника: до сутності поняття. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : Збірник наукових праць за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лешук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2023. С. 52–54.
2. Бойко С. П. Формування соціальної компетентності дошкільників як запорука їх адаптації в інклюзивному освітньому просторі: теоретичний аспект. *Сучасні проблеми спеціальної освіти: теорія, досвід, інновації* : монографія. Слов'янськ, 2019. Т. 3. С. 124–136.
3. Вознюк А.А. Соціально-громадянська компетентність у парадигмі сучасної дошкільної освіти: актуальність та зміст проблеми. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, 2022. Вип. 3. С. 72–78.
4. Грицишина Т. І. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 12. С. 12–15.
5. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш [та ін.]; наук. ред. А.М. Богуш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
6. Докаш В.І., Онуфрієва Л.А., Рудзевич І.Л. Соціалізація особистості: соціопсихологічний контекст. *Проблеми сучасної психології*, 2014. Вип. 24. С.177-190.
7. Косенчук О. Дитина в соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент. *Дошкільне виховання*, 2021. № 4. С. 3–8. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2021/Pidvyshchennya%20kvalifikatsiyi/15.04/Dv_2021-04-Kosenchuk.pdf
8. Малишева Д.Р. Соціально-громадянська компетентність дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення: поняття, сутність, особливості. *Інноваційна педагогіка*, 2023. Випуск 61. Том 2. С. 59–63.
9. Методичні рекомендації щодо здійснення освітньої діяльності з питань дошкільної освіти на період дії правового режиму воєнного стану: додаток 1 до листа МОН №1 / 3845-22 від 02.04.2022. URL: <https://mon.gov.ua/pr/pro-rekomendatsiyi-dlya-pracivnikov-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voyennogo-stanu-v-ukrayini>
10. Олійник Д.С. Сутність формування у дітей соціально-громадянської компетентності в умовах закладу дошкільної освіти. Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти: збірник наукових праць / за заг. ред. Л.В. Зданевич, Н.М. Миськової, Л.О. Онофрійчук, Л.С. Пісоцької. Хмельницький : ХГПА, 2022. С. 232–238.
11. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–20.
12. Поніманська Т. І. Дитина і соціум. *Дошкільне виховання*, 2004. № 8. С. 4–8.

REFERENCES

1. Atroshchenko, T.O. (2023). Sotsialno-hromadianska kompetentnist dytyny-doshkilnyka: do sutnosti poniattia [Socio-civic competence of a preschool child: to the essence of the concept]. *Sotsialna robota: vyklyky sohodennia: Zbirnyk naukovykh prats za materialamy KhII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Ternopil: TNPU imeni V. Hnatiuka, 52–54. [in Ukrainian].
2. Boyko, S. P. (2019). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti doshkilnykiv yak zaporuka yikh adaptatsii v inkluzyvnomu osvithnomu prostori: teoretychnyi aspekt [Formation of social competence of preschoolers as a guarantee of their adaptation in the inclusive educational space: theoretical aspect]. *Suchasni problemy spetsialnoi osvity: teoriia, dosvid, innovatsii: monohrafiia*. Sloviansk, 3, 124–136. [in Ukrainian].
3. Voznyuk, A.A. (2022). Sotsialno-hromadianska kompetentnist u paradyhmi suchasnoi doshkilnoi osvity: aktualnist ta zmist problemy [Social-civic competence in the paradigm of modern preschool education: relevance and content of the problem]. *Akademichni studii. Seriiia «Pedahohika»*, 3, 72-78. [in Ukrainian].
4. Hrytsyshyna, T. I. (2016). Sotsializatsiia ditei starshoho doshkilnoho viku yak sotsialno-pedahohichna problema [Socialization of children of senior preschool age as a socio-pedagogical problem]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, 12, 12–15. [in Ukrainian].
5. Bogush, A. M., Varyanitsa, L. O., Gavriish, N. V. (2006). Dity i sotsium: Osoblyvosti sotsializatsii ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku [Children and society: Peculiarities of socialization of preschool and primary school children]. *Monographiia*. Luhansk: Alma-mater, 368. [in Ukrainian].

6. Dokash, V.I., Onufrieva, L.A., Rudzevich, I.L. (2014). Sotsializatsiia osobystosti: sotsiopsykholohichniy kontekst [Socialization of the personality: socio-psychological context]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 24, 177–190. [in Ukrainian].
7. Kosenchuk, O. (2021). Dytna v sotsiumi. Vprovadzhuiemo Bazovyi komponent [A child in society. Introducing the Basic Component]. *Preschool Education. Doshkilne vykhovannia*, 4, 3–8. [https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2021/Pidvyshchennya%20kvali fikatsiyi/15.04/Dv_2021-04-Kosenchuk.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2021/Pidvyshchennya%20kvali%20fikatsiyi/15.04/Dv_2021-04-Kosenchuk.pdf) [in Ukrainian].
8. Malysheva, D.R. (2023). Sotsialno-hromadianska kompetentnist ditei starshoho doshkilnoho viku iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia: poniattia, sutnist, osoblyvosti [Socio-civic competence of children of senior preschool age with general speech underdevelopment: concept, essence, features]. *Innovatsiina pedahohika*, 61, 59–63. [in Ukrainian].
9. Metodichni rekomendatsii shchodo zdiisnennia osvithoi diialnosti z pytan doshkilnoi osvity na period dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Methodological recommendations for implementing educational activities on preschool education during the period of the legal regime of martial law]. Dodatok 1 do lysta MON № 1 3845-22 vid 02.04.2022. <https://mon.gov.ua/npa/pro-rekomendaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voyennogo-stanu-v-ukrayini> [in Ukrainian].
10. Oliynyk, D.S. (2022). Sutnist formuvannia u ditei sotsialno-hromadianskoi kompetentnosti v umovakh zakladu doshkilnoi osvity [The essence of the formation of social and civic competence in children in the conditions of a preschool educational institution]. *Vprovadzhennia suchasnykh tekhnolohii v protsesi zabezpechennia yakisnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity: zbirnyk naukovykh prats. Khmelnytskyi : KhHPA*, 232–238. [in Ukrainian].
11. Pometun, O. (2005). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi nauky [Formation of civic competence: a view from the position of modern pedagogical science]. *Visnyk proham shkilnykh obminiv*, 23, 18–20. [in Ukrainian].
12. Ponimanska, T. I. (2004). Dytna i sotsium [Child and Society]. *Doshkilne vykhovannia*, 8, 4–8. [in Ukrainian].